

Marina Bagarić

Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Zgrada đakovačkog sjemeništa i njezini graditelji (1908. – 1914.)

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 25. 7. 2007. – Prihvaćen 10. 10. 2007.

UDK 726.7:271.3(497.5 Đakovo)“18/19“

72 Sunko, D.

72 Vancaš, J.

Sažetak

Barokna zgrada đakovačkoga franjevačkoga samostana, u koju je početkom 19. stoljeća smješteno Biskupsko sjemenište, doživjela je tijekom jednoga stoljeća brojne pregradnje. Jedna od najvećih adaptacija Sjemeništa planirana je 1908. godine, a autor projekta bio je arhitekt Josip Vancaš. Ipak, opsežno renoviranje Sjemeništa procijenjeno je nerentabilnim, te biskup Ivan Krapac 1911. godine odlučuje izgraditi novu zgradu. Na izradi projekta iste je godine angažiran arhitekt Dionis Sunko. Izvedbeni projekt sjemenišne zgrade nastaje u svibnju i lipnju 1912. i uspješno odgovara postavljenom zadatku: pod istim su

krovom smješteni sjemeništarci, profesori, učionice, prostorije za odmor, sjemenišna kapela i potrebni prateći sadržaji. Posebnost Sunkova đakovačkoga projekta u smjelost fuziji stilskih elemenata, jedinstvenost u hrvatskoj arhitekturi prvih desetljeća 20. stoljeća. Uzimajući u obzir kontekst, Sunko se koristi i neobaroknim formama (susjedstvo Biskupskoga dvora) i motivima lokalnoga folklor (u uređenju interijera), a na pročeljima i u oblikovanju opreme Sjemeništa ne izostavlja ni vokabular secesijske epohe, kojemu daje osebojan vlastiti pečat.

Ključne riječi: Đakovo, Sjemenište, Josip Vancaš, Dionis Sunko, Ivan Krapac, neostilovi, secesija, folklorni motivi

Nastojanja biskupa Mateja Franje Krtice oko izgradnje đakovačkoga sjemeništa 1804./5. doživjela su realizaciju nakon više od jednoga stoljeća: godine 1912. počinje gradnja novoga Sjemeništa prema projektu zagrebačkoga arhitekta Dionisa Sunka. Do te je godine Sjemenište bilo smješteno u zgradi bivšega Franjevačkoga samostana, izgrađenoj sredinom 18. stoljeća na južnoj strani današnjega Strossmayerova trga. Brojni istraživači precizno bilježe ranu povijest Sjemeništa:¹ biskup Krtica namjeravao je zgradu za 24 pitomca izgraditi neposredno uz Biskupski dvor, za gradnju su iskopani i temelji, no lokacija se pokazala neprikladnom. Nakon Krtičine smrti brigu o smještaju Sjemeništa preuzima budući biskup, a tadašnji vranski prior Antun Mandić, koji u vrlo kratkom roku nalazi prihvatljivo rješenje. Đakovački franjevci preseliti će u samostan u Slavonskom Brodu, a njihova će zgrada biti prilagođena potrebama sjemeništa. Adaptacije Franjevačkoga samostana – izvješćuje povjesničar Sjemeništa Matija Pavić – vodi u jesen 1806. »vještak arhitekt iz Vinkovaca«, koji u Đakovo dolazi s Antunom Mandićem. Zgrada samostana preuređuje se u roku od svega dva mjeseca za 32 klerika. U zgradi su, osim soba pitomaca i učionica, uređeni stanovi vicedirektora, prefekta, spirituala i profesora, muzej, knjižnica, refektorij i soba za bolesne pitomce.

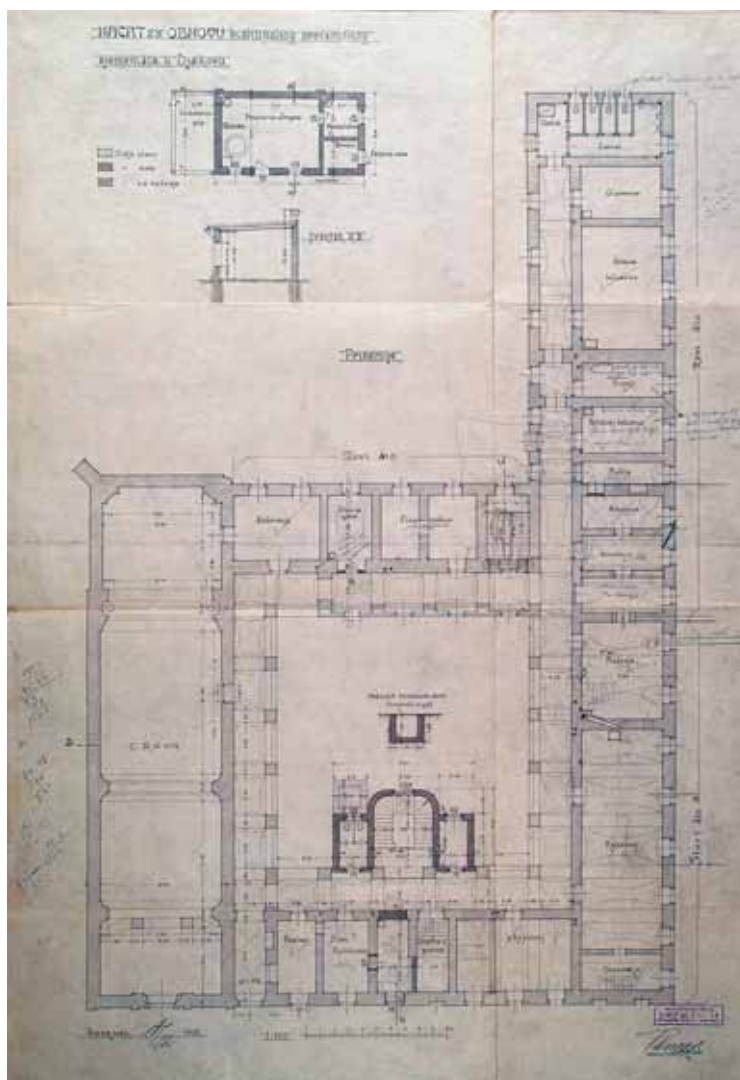
U sljedećim će godinama zgrada Sjemeništa doživjeti nužne pregradnje i popravke: za vrijeme biskupa Mirka Karla

Raffaya (biskup od 1816. do 1830.) izvedena je »u pravcu jugoistočnom« jednokatna dogradnja namijenjena smještaju umirovljenih svećenika.² Biskup Strossmayer također inicira nekoliko adaptacija zgrade Sjemeništa, među kojima je najvažnija dogradnja kata na prigradenom jugoistočnom krilu 1893. godine.³

Vancašev projekt obnove Sjemeništa (1908.)

Uz podatke koje iznose povjesničari Đakova i kroničari Sjemeništa najvredniji izvor informacija o samoj zgradi nacrti su koje 1908. uz prijedlog opsežne obnove izrađuje arhitekt Josip Vancaš. Iz tih nacrti, koji se danas čuvaju u Arhivu Sjemeništa, moguće je rekonstruirati unutrašnje uređenje zgrade i izgled pročelja te determinirati Vancaševe prijedloge adaptacije eksterijera i interijera. Značajan izvor pri proučavanju stare zgrade Sjemeništa su i razglednice i fotografije s kraja 19. i početka 20. stoljeća.⁴

Podaci iz arhitektonske biografije arhitekta Josipa Vancaša (Sopron, 1859. – Zagreb, 1932.) osvjetljavaju njegov izbor za autora pregradnje sjemenišne zgrade.⁵ Vancaševo školovanje i početke karijere određuju veze s arhitektima koji su ostavili snažan pečat u arhitekturi Austro-Ugarske Monarhije

1. Josip Vancaš, projekt adaptacije Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1908., tlocrt prizemlja /neizvedeno/ (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Josip Vancaš, project for the reconstruction of Theological Seminary Đakovo, 1908, ground plan /unrealized/ (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

na kraju 19. stoljeća: školovao se u Beču na Ferstelovoj Politehnici (K. K. Technische Hochschule) i Umjetničkoj akademiji (klasa Friedricha von Schmidta, 1882./83.). Ne manje važna je i Vancaševa bečka suradnja s hiperproduktivnim arhitektonskim atelijerom Ferdinanda Fellnera i Hermanna Helmera. U kontekstu Vancaševa đakovačkoga angažmana potrebno je podsjetiti na radove njegova učitelja Friedricha von Schmidta u Hrvatskoj: prvi Schmidtov angažman bio je dovršetak Đakovačke katedrale, što mu ga 1870. povjerava biskup Strossmayer, a zatim slijede zagrebački projekti – obnova Crkve sv. Marka (1875.) i gradnja palače JAZU (1877.–1879.).

U karijeri Josipa Vancaša ključnu je ulogu imao, poznato je, projekt Sarajevske katedrale (1883./84.–1889.), koji Vancaš »dobiva« upravo od Friedricha Schmidta. Katedrala u Sarajevu prva je u nizu od 70 crkava koliko će ih Vancaš

projektirati tijekom svojega dugog i iznimno plodnoga arhitektonskog vijeka. Uspjehu u gradnji crkvenih objekata za Vrhbosansku nadbiskupiju i vjerojatno Schmidtovoj preporuci treba pripisati ranije Vancaševe angažmane u Đakovu: biskup Strossmayer, npr., zapošljava Vancaša i na projektu rekonstrukcije krovništva Đakovačke katedrale.⁶ Osim buduće stalne Vancaševe prisutnosti u Đakovu i Osijeku, gdje u posljednjim desetljećima 19. i na početku 20. stoljeća gradi i obnavlja nekoliko sakralnih i profanih objekata, arhitekta su za pregradnje đakovačkoga sjemeništa sasvim sigurno preporučili radovi na nizu istovrsnih objekata.⁷

Sjemenište Vrhbosanske nadbiskupije s Crkvom sv. Ćirila i Metoda u Sarajevu Vancaš projektira i gradi između 1891. i 1896. Slijedi projekt obnove Dubrovačkoga biskupskoga sjemeništa 1897., a kad 1898. biskup Strossmayer namjerava osnovati dječjačko sjemenište u Osijeku, »pregradnju dotič-

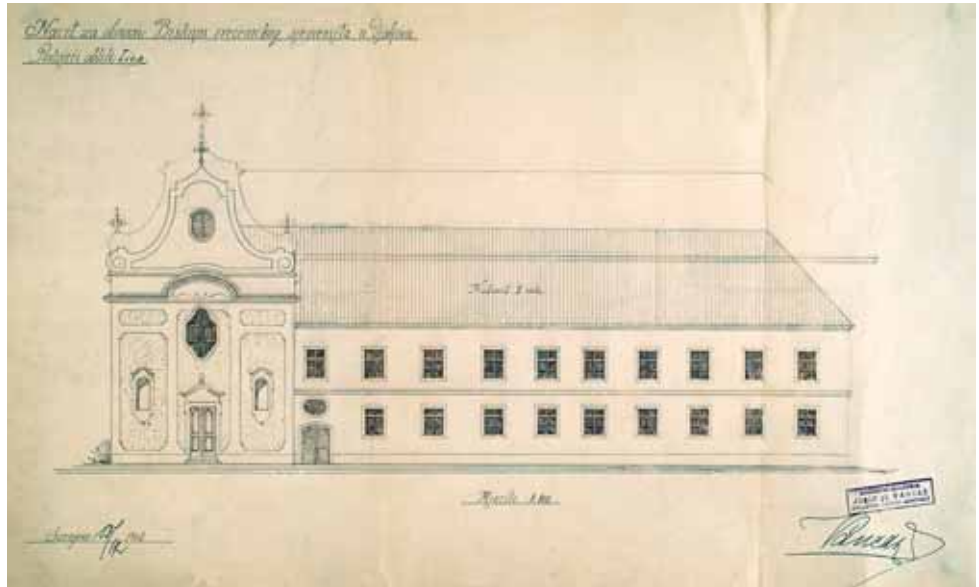
2. Glavno pročelje i crkva staroga sjemeništa u Đakovu, fotografija (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Main façade and the church of the old seminary at Đakovo, a photograph (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

2b. Josip Vancaš, nacrt glavnoga pročelja i crkve staroga sjemeništa u Đakovu 1908., neizvedeno (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Josip Vancaš, plan of the main façade and the church of the old seminary at Đakovo (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

3. Josip Vancaš, projekt adaptacije glavnoga pročelja Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1908., neizvedeno (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Josip Vancaš, project for the reconstruction of the main façade, Theological Seminary Đakovo, 1908 /unrealized/ (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

4. Novi i stari dio istočnoga krila Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, razglednica, (izvor: Muzej Đakovštine, Đakovo)

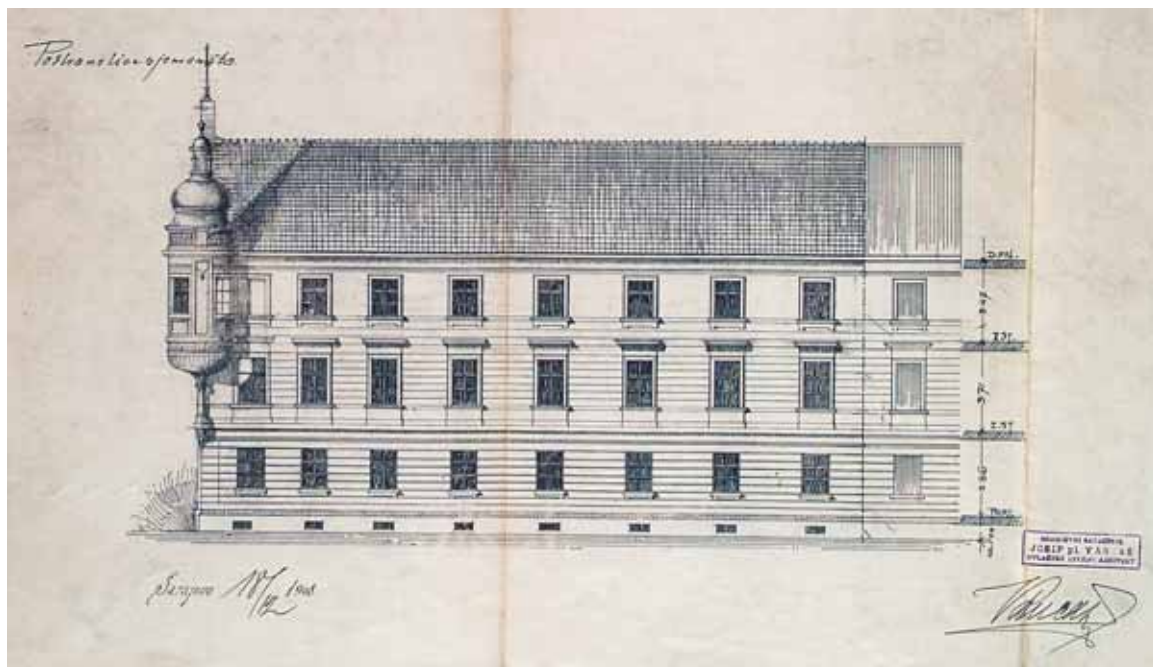
The new and the old part of the eastern wing, Theological Seminary Đakovo, a postcard (Source: Museum of Đakovo County, Đakovo)

nih kuća u tu svrhu povjerio (je) arhitektu Josipu Vancašu iz Sarajeva⁸. U Šent Vidu kod Ljubljane prema Vancaševu je projektu između 1900. i 1905. izgrađeno Biskupsko sjemenište s gimnazijom i konviktom, monumentalni kompleks za 600 korisnika – svećenika, redovnica i đaka, u ono vrijeme »najveći i najmoderniji zavod te vrste u cijeloj Monarhiji«, o kojem je pisano i u prestižnim arhitektonskim revijama.⁹ S takvim iskustvom pristupio je krajem 1908. godine arhitekt Josip Vancaš projektu pregradnje đakovačkoga sjemeništa.

Vancaševi nacrti i popratna dokumentacija otkrivaju predviđene radove na zgradi Sjemeništa: osim sanacije vodovodnih instalacija i grijanja te uvođenja električne rasvjete planirano je i proširenje zgrade dogradnjom kata na sjevernom i starom dijelu jugoistočnoga krila. Ti zahvati inicirali bi i pregradnje sjemenišne crkve. Zahvaljujući Vancaševim oznakama na nacrtu, gdje razlikuje »stari zidje« i »novo zidje« te »stari dio« i »novi dio«, moguće je danas rekonstruirati unutrašnji i vanjski izgled đakovačkoga sjemeništa (sl. 1). Iz tlocrta prizemlja otkriva se da je riječ o zgradi s unutrašnjim dvorištem (klaustrom bivšega Franjevačkoga samostana). Istočno krilo zgrade produženo je za jedanaest prozorskih osi, pa je tako narušena simetrija gradnje. Zapadnu stranu zgrade zauzima jednobrodna sjemenišna crkva, sakristija je u dijelu južnoga krila, koje je zajedno sa sjevernim i istočnim namijenjeno stanovanju te zajedničkim i servisnim prostorijama (refektorij, kuhinja, smočnica ...). Za vrijeme biskupa Raffaya dograđeni, a kasnije povišeni produžetak istočnoga krila određen je za smještaj časničkih sestara. U planiranim dogradnjama katova dvaju krila zgrade bili bi smješteni profesorski stanovi i stan rektora, profesorska knjižnica, dvije predavaonice, tri

prostorije tzv. »muzeja« – učionice i dnevnoga boravka sjemeništara, prostorije za uredništvo lista *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, a jedna je prostorija na drugom katu sjevernoga krila namijenjena rekreaciji klerika. Tako je udovoljeno zahtjevu da u Sjemeništu stanuju rektor i profesori, a dobiven je i prostor za smještaj drugih sadržaja nužnih za odvijanje sjemenišnoga života. Staro Sjemenište ima tek jednu komunikaciju između prizemlja i katova – dvokrako stubište smješteno u istočnom dijelu južnoga krila. Vancaševim projektom predviđena je izgradnja novoga stubišta uz hodnik sjevernoga krila, na središnjoj osi zgrade. To bi dvokrako stubište primarno koristilo profesorima i rektoru, jer njihove stanove Vancaš predviđa smjestiti na prvi i drugi kat sjevernoga krila zgrade. Uz novo stubište projektirane su sanitarne prostorije.

Vancašev projekt preuređenja udovoljio je urgentnim potrebama za poboljšanjem kvalitete života u Sjemeništu. Dogradnje katova omogućile su logičan raspored prostorija vrlo različitih namjena smještenih pod krov jedne zgrade: prvi je kat primarno namijenjen stanovanju – tu su projektirane spavaonice klerika i stanovi profesora, dok je drugi kat rezerviran za obrazovanje (predavaonice, učionice) i slobodno vrijeme te redakciju časopisa. Te dogradnje inicirale su, logično, i novi projekt sjevernoga i istočnoga pročelja zgrade (sl. 2–5). Fasadni plašt određen je postojećim rješenjem »nove« dvokatne dogradnje istočnoga krila: do zone klupčice prozora drugoga kata žbuka je horizontalno kanelirana, prizemlje i prvi kat dijeli plitki vijenac, a parapeti, prozorski okviri, klupčice svih prozora na katovima i natprozornici prvoga kata tretirani su plošno. Kompozicija je zaključena jednos-

5. Josip Vancaš, projekt adaptacije istočnoga pročelja Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1908., neizvedeno (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Josip Vancaš, project for the reconstruction of the eastern façade, Theological Seminary Đakovo, 1908, unrealized (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

tavnim završnim vijencem. Takvo suzdržano klasicističko rješenje pročelja Vancaš preuzima i provodi na dograđenom starom istočnom i glavnom, sjevernom krilu. Na glavnom pročelju arhitekt povećava glavni ulaz i mijenja njegov oblik – barokni segmentni luk s iznad položenim ovalom prozora zamjenjuju jednostavna visoka pravokutna vrata s nadsvjetlom. Kontrast tako oblikovanom fasadnom plaštu rješenje je pročelja sjemenišne crkve i dodanoga ugaonoga erker. Pročelje stare barokne crkve Vancaš – zbog dogradnje kata na glavnome krilu – mora povisiti. To mu je povod da cijelo pročelje energično »re-barokizira«, slijedeći ipak postojeće elemente oblikovanja: tripartitnu podjelu donje zone pročelja, atiku s valovitim suženjem bočnih stranica koje su zaključene položenim volutama, prozore i niše. Svi ti elementi dobivaju, međutim, novu raskošnu interpretaciju: od samoga ulaza u crkvu do zabata bogato ukrašena ovalnim reljefom Bogorodice s Djetetom. Oko ovala su također reljefni oblaci, a ispod je prozor lomljenoga okvira. U dotad prazne niše Vancaš namjerava smjestiti kipove, a plitki okviri kojima je u polja podijeljena donja zona crkvenoga pročelja bit će zamijenjeni pilastrima. Kao protutežu tako zamišljenom pročelju crkve Vancaš projektira na sjeveroistočnom uglu sjemenišne zgrade erker u visini drugoga kata zgrade. Erker je ukrašen elementima baroknoga dekorativnoga vokabulara i, osim kompozicijske, nema nikakvu praktičnu funkciju.

Pet mjeseci nakon izrade Vancaševa projekta adaptacije đakovačkoga sjemeništa povjerenstvo koje čine izaslanici Zemaljske vlade i Vladina Građevnoga odsjeka te predstavnici Prečasnoga kapitularnoga vikarijata obilazi zgradu Sjemeništa i proučava Vancašev prijedlog obnove.¹⁰ Zbog iznimno

lošeg stanja zgrade i njezinih postojećih instalacija povjerenstvo je sklonio izgradnji sasvim nove sjemenišne zgrade, premda, uz neke primjedbe, pozitivno ocjenjuje i Vancašev projekt. Na temelju toga »povjerenstvenoga izvida« Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade predlaže Kapitularnom vikarijatu odlaganje realizacije Vancaševa projekta zbog dvije nove ideje: gradnje »čitavoga novoga sjemeništa, koje bi u svakom pogledu odgovaralo modernom zavodu za odgoj svećeničkog podmlatka« ili pak zbog mogućnosti »centralizacije diecezanskih sjemeništa u zagrebačkom nadbiskupskom sjemeništu«.¹¹

Gradnja nove sjemenišne zgrade i angažman arhitekta Dionisa Sunka

U Arhivu Sjemeništa nema dokumenata koji bi otkrivali što se događalo do jeseni 1911. godine, kad nastaju prvi projekti novogradnje Sjemeništa s potpisom arhitekta Dionisa Sunka. Dragocjeni su podaci iz *Glasnika biskupija bosanske i srijemske*: u proljeće 1911. biskup Ivan Krapac poziva iz Zagreba Dionisa Sunka »da pregleda sadanju sjem. zgradu, te da preuzme brigu za nacrt glede obnove sadanjega ili gradnje novog sjemeništa«.¹² Sunko dolazi u Đakovo 7. srpnja 1911., a već isti dan biskup Krapac s vijećem kanonika i profesora definitivno odlučuje graditi novu zgradu Sjemeništa i Sunka zapošljava na izradi nacрта.

S velikom sigurnošću može se pretpostaviti da je Dionisa Sunka (Sisak, 1879. – Zagreb, 1935.) biskupu Krapcu pre-

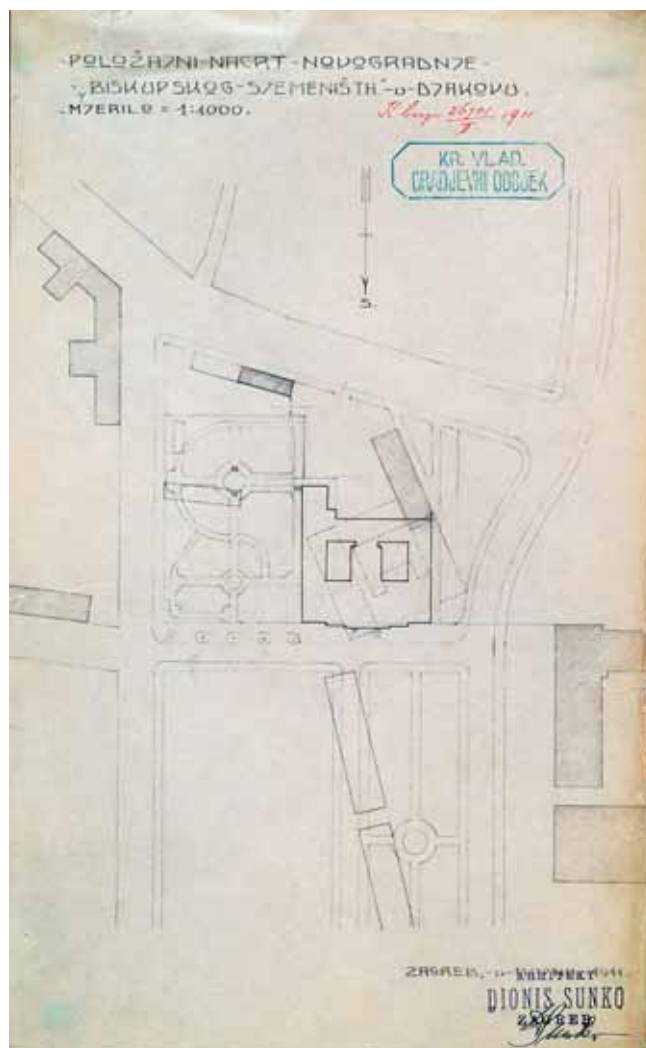
poručio Josip Vancaš, prepuštajući mlađem kolegi projekt Sjemeništa onako kako je njemu Friedrich Schmidt prepustio gradnju Sarajevske prvostolnice. Vancaš je u to vrijeme angažiran na velikim projektima u Sarajevu: završava gradnju Crkve Kraljice svete Krunice i projektira Franjevačku crkvu sv. Ante Padovanskog, a nakon višegodišnjih komplikacija počinje gradnja jednoga od najznačajnijih Vancaševih objekata – zgrade Vojne pošte i brzjava na Appelovu keju. Godine 1911. Vancaš gradi i župne crkve u Svilaju, Olovu, Odžaku, Vidovicama i Morančanima.¹³ Osim toga, Vancaš je već tada vjerojatno računao i na angažman pri gradnji spominjanoga centralnoga nadbiskupijskoga sjemeništa u Zagrebu – velikoga kompleksa čiji projekt i izrađuje 1915. godine.¹⁴ U Sunkove se sposobnosti Vancaš do 1911. imao priliku uvjeriti: on sudjeluje u radu ocjenjivačkih sudova koji Sunku dodjeljuju nagrade i realizacije (natječaj za regulaciju zagrebačkoga Kaptola 1908., koji – što nije nevažno – *juryra* i biskup Krapac; natječaj za gradnju Prve hrvatske štedionice u Osijeku 1909.). Dokaz o Vancaševoj sklonosti Sunku jest i prepuštanje projekta zgrade Napretkova zakladnoga doma u Sarajevu iste te 1911. godine.

U Sunkovu đakovačkom angažmanu nije isključen ni zavor dr. Ise Kršnjavoga, negdašnjega predstojnika Vladina Odjela za bogoštovlje i nastavu, koji i nakon službenoga umirovljenja u istom Odjelu ima važnu savjetodavnu funkciju. Kršnjavi je također dobro poznao Sunkov rad: na njegovu intervenciju Sunko se u ljeto 1909. uključuje u veliki projekt gradnje Zemaljske bolnice na Šalati. Iste godine ocjenjivački sud u kojem je i Kršnjavi dodjeljuje Sunku drugu nagradu na natječaju za gradnju Crkve sv. Blaža u Zagrebu.¹⁵ Iso Kršnjavi prisustvuje i prezentaciji Sunkova projekta gradnje đakovačkoga sjemeništa, koju u ožujku 1912. pri Zemaljskoj vladi organizira biskup Krapac.¹⁶

Do đakovačkoga angažmana 1911. godine Dionis Sunko u svojoj arhitektonskoj biografiji ima niz značajnih projekata (natječajnih i realiziranih) u Zagrebu i pokrajini, a kao ilustracija njegove propulzivnosti u vrijeme gradnje đakovačkoga sjemeništa poslužiti će popis istovremeno projektiranih ili građenih objekata: Gradska plinara (1910.–1912.), Dječji dom sekcije Za našu djecu društva Udruge učiteljica (1911.), natječaj za proširenje arkada na Mirogoju (1911.), stambene zgrade Strižić (1912.) – u Zagrebu, u Sarajevu Napretkov zakladni dom (1911.), Sokolski dom u Bjelovaru (1912.), (nerealizirani) projekt obnove Crkve sv. Križa u Križevcima (1911.).¹⁷

Na ovome mjestu treba spomenuti i projekte koje Dionis Sunko izvodi u Osijeku prije ili poslije gradnje đakovačkoga sjemeništa. Nakon definitivnoga povratka u Hrvatsku prva Sunkova veća gradnja jest zgrada Prve hrvatske štedionice (1909./10.) na uglu današnjega Starčevićeva trga i Kapucinske ulice. U Europskoj aveniji prema Sunkovu projektu stambeno-poslovnu dvokatnicu 1914./15. gradi osječki liječnik dr. Branislav Grčić, a 1923. u Donjem gradu izgrađeno je kino Slavija.

Za arhitektonsku biografiju važan je i podatak da će se Sunko temi sjemeništa vratiti još jednom – uz potporu Josipa Vancaša on 1925. projektira i novo Nadbiskupsko sjemenište na zagrebačkoj Šalati. Ta će gradnja, međutim, uz arbitražu

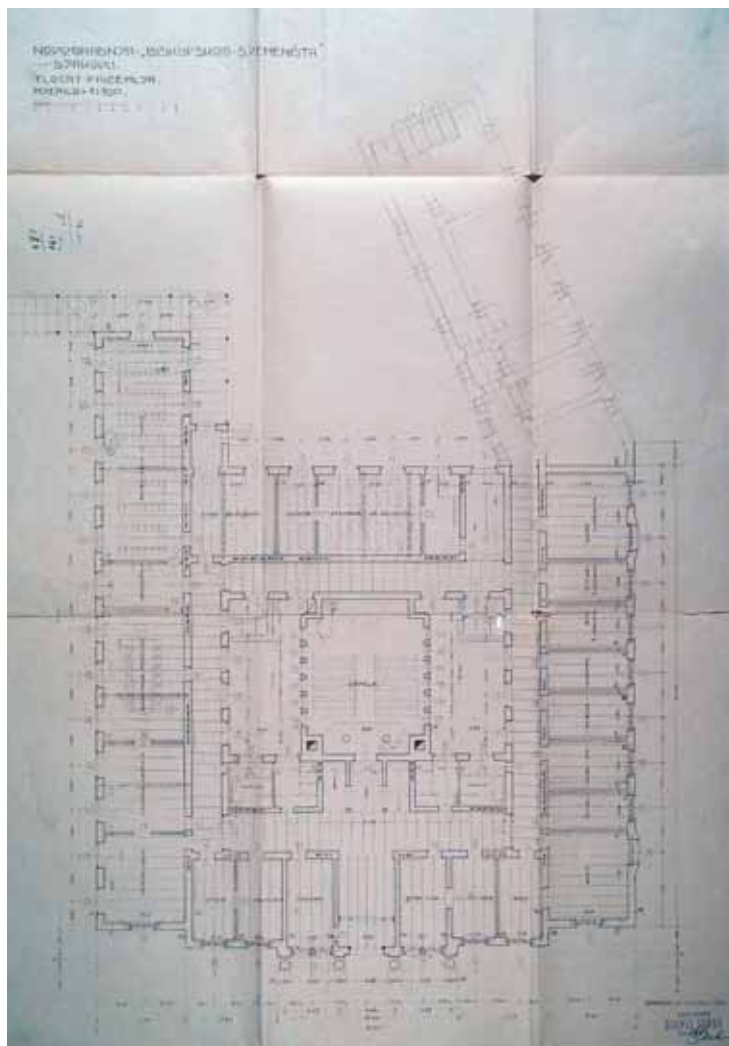
6. Dionis Sunko, položajni nacrt Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1911., prva varijanta (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, position plan of Theological Seminary Đakovo, 1911, first version (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

uvaženoga arhitekta Josipa Plečnika biti povjerena mlađem arhitektu Jurju Neidhardt.¹⁸

Prvi Sunkov projekt za zgradu Sjemeništa (1911.)

Prvu varijantu projekta Sjemeništa u Đakovu arhitekt Dionis Sunko izrađuje u rujnu 1911. godine. Zgrada novoga Sjemeništa bit će smještena na mjestu staroga (čije će rušenje početi u proljeće 1912.), ali, poštujući građevni pravac regulatorne osnove zadan položajem Katedrale i Biskupskoga dvora, »zarotirana« je prema zapadu, tako da će linija glavnoga pročelja sjemeništa biti okomita na liniju Biskupskoga dvora (sl. 6). Zanimljivo je da ova prva varijanta projekta podrazumijeva zadržavanje relativno nedavno obnovljene Raffayeve dogradnje istočnoga krila staroga Sjemeništa, koja će biti spojena s novom zgradom.

7. Dionis Sunko, tlocrt prizemlja Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1911., prva varijanta (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

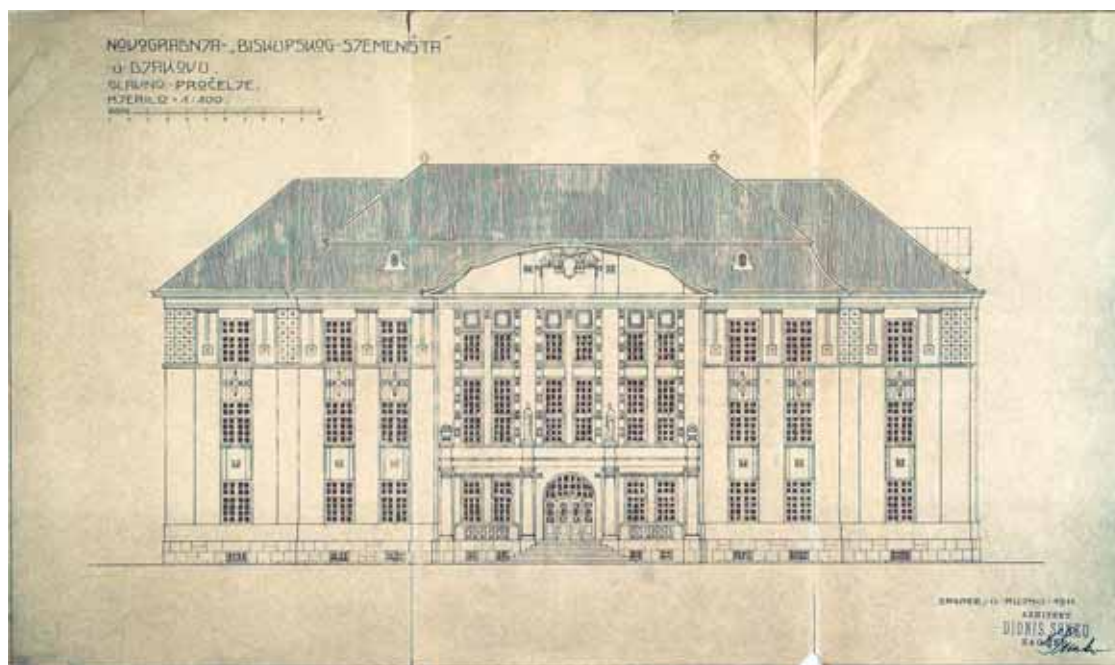
Dionis Sunko, ground plan of the Theological Seminary Đakovo, 1911, first version (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

Prostor za boravak i obrazovanje 40 klerika i 30 gimnazijalaca, sedam profesorskih stanova, stanove rektora i spirituala, stanove časnih sestara i posluge Sunko organizira u gotovo kvadratnoj dvokatnici s unutrašnjim dvorištem, čiju simetriju, osim spomenutoga priključenoga staroga krila, narušava kratki produžetak na zapadnome krilu. U unutrašnjem dvorištu u visini jednoga kata bit će smještena sjemenišna kapela. Iz tlocrta podruma, prizemlja i katova iščitava se sljedeći raspored prostorija: u podrumu arhitekt predviđa smještaj servisnih prostorija (kuhinja i praonica s pratećim prostorijama, ložionica sa skladištem goriva i stanom za ložača). Osim dviju vertikalnih komunikacija s prizemljem zgrade, podrumске prostorije imaju i dva zasebna ulaza, na zapadnoj strani i na jugozapadnom uglu (ulaz u kuhinjske prostorije, koji omogućava dostavu namirnica bez ometanja sjemenišnoga života). Velik dio prizemlja zgrade rezerviran je za stanove spirituala, vicerektora i smještaj gostiju; u zapad-

nom krilu smještene su, točno nad kuhinjskim prostorijama, blagovaonice đaka i profesora (sl. 7). Nakon objeda moguć je odmor u sjemenišnom vrtu – izlaz u natkrivenu šetnicu i vrt smješten je tik do blagovaonice. U južnom su krilu soba za pušenje (najbliža blagovaonicama) i odijeljene sobe sestara u blizini prostorija namijenjenih sjemenišnoj bolnici u istočnom krilu zgrade. U istočnom su krilu i četiri sobe »za redene svećenike«. U prizemlju, iza glavnoga trokrakoga stubišta ulazi se u sjemenišnu kapelu. Prvi kat sjemenišne zgrade namijenjen je primarno edukaciji: tu su četiri predavaonice, četiri učionice (tzv. »muzeji«), soba za glazbu, knjižnica, soba za sjednice. U istočnom krilu je četverosobni rektorov stan, a u sjevernom krilu, iznad glavnoga ulaza, u visini dvije etaže smještena je svečana dvorana. Za đake spavaonice s 19, odnosno 25 kreveta određeno je zapadno i južno krilo drugoga kata, a profesorski su stanovi u dijelu sjevernoga i u istočnome krilu. Sve pomoćne prostorije nalaze se uz stubišta.

Iz tlocrta se otkrivaju neke sličnosti Sunkova projekta s rasporedom u starom Sjemeništu i s Vancaševim projektom njegove adaptacije. Kao memoriju samostanskoga klaustra i Sunko projektira unutrašnje dvorište u koje, međutim, smješta kapelu. Takav smještaj kapele uvjetovan je potrebom za većim prostorom za boravak i edukaciju sjemeništaraca, kojima su onda iz funkcionalnih i higijenskih razloga namijenjena krila zgrade. Kao i u starijoj zgradi, uokolo sjemenišnoga dvorišta vode hodnici, no oni su na svim etažama zatvoreni. Sunko za zgradu Sjemeništa predviđa dva stubišta – trokrako stubište nalazi se preko puta glavnoga ulaza, na središnjoj osi zgrade, jednako kao i kod Vancaša (osim što Vancaš zadržava stari lateralni smještaj glavnoga ulaza). Drugo, dvokrako stubište nalazi se u istočnome dijelu južnoga krila, dakle na istome mjestu na kojem se nalazilo i u starom Sjemeništu.

U prvoj varijanti projekta zgrade Sjemeništa posebno je zanimljivo Sunkovo rješenje pročelja (sl. 8). Glavno pročelje Sjemeništa sa svojim velikim prozorima i stupnjevanim rizalitima ukrašeno je za Sunka uobičajenim aplikacijama izrazito dekorativnih svojstava. Aplikacije bi se prema Sunkovim nacrtima izvele u umjetnom kamenu, a iz troškovnika se doznaje da arhitekt planira pročelja ukrasiti i višebojnim staklenim mozaicima.¹⁹ Svaki od tih dekorativnih motiva (deltoidi konkavnih stranica, ovali, reljefni kvadratni neispunjeni okviri, udvojeni pilastri među prozorima najvišega kata) naći će se i na drugim Sunkovim projektima nastalima nešto prije ili nešto poslije đakovačkoga sjemeništa. Ipak, najveći stupanj sličnosti s rješenjem fasadnoga plašta Sjemeništa uočiti će se na zagrebačkoj kući Strižić, stambenoj trokatnici projektiranoj tek nekoliko mjeseci nakon đakovačkoga projekta – u veljači 1912. Osobito je raskošno zamišljen središnji rizalit s glavnim ulazom: do ulaznoga trijema sa stupovima i ogradom vodi široko stubište, stupovi trijema nose uski balkon na prvom katu, balkonsku ogradu krasi kipovi svetaca i ukrasne vaze, četverokrakla ulazna vrata s brušenim staklima imaju polukružni završetak. Iza udvojenih prozora prvoga i drugoga kata nalazi se svečana dvorana – ukrasi oko prozora i balkon sugeriraju posebnu

8. Dionis Sunko, nacrt glavnoga pročelja Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1911., prva varijanta (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, main façade of the Theological Seminary Đakovo, 1911, first version (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

namjenu prostorije. Kompozicija završava borrominijevskim zabatom, u čijem će središtu biti biskupski grb.

Ovako projektirano pročelje Sjemeništa zasjenilo bi, sasvim sigurno, i susjedni Biskupski dvor i skromne barokne kurije na zapadnoj strani trga. Novi, znatno modificirani projekt Sjemeništa nastao u svibnju i lipnju 1912. donosi i jednostavnije rješenje fasadnoga plašta, o kojem će još biti riječi.

Promjembeni projekt iz 1912. godine

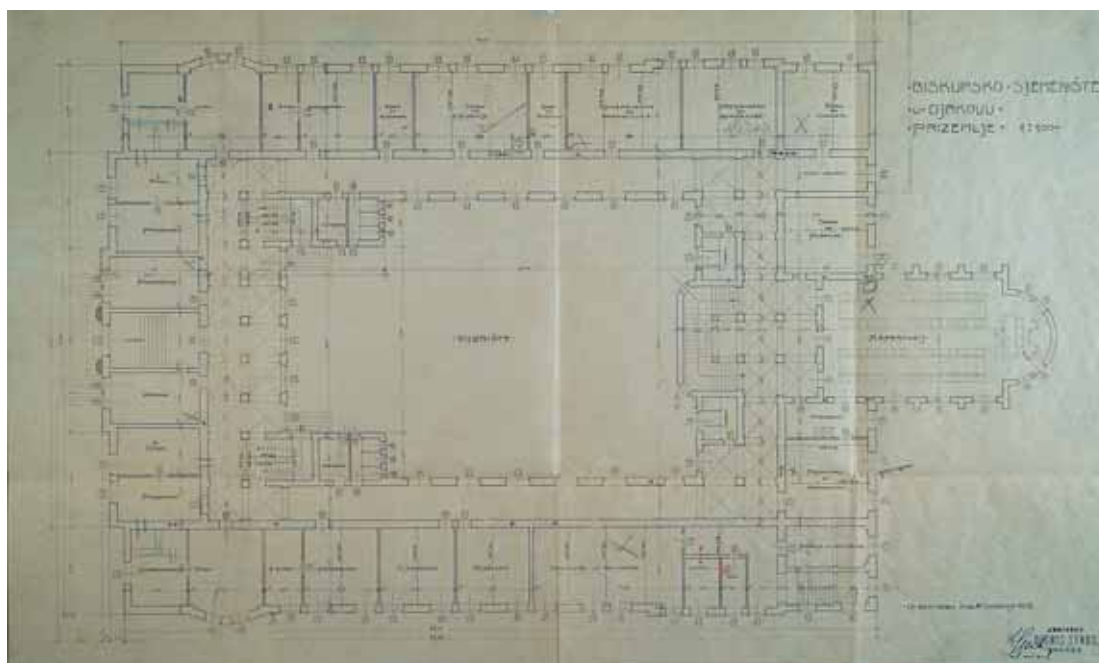
Druga varijanta projekta, po kojoj je Sjemenište uz manja odstupanja konačno i izgrađeno, nastaje nakon donošenja odluke o rušenju Raffayeva istočnoga krila.²⁰ Taj potez dopušta izmjenu dimenzija zgrade i novi smještaj sjemenišne kapele unutar dvoetažne građevine adirane južnomu krilu. Sam molitveni prostor nalaziti će se na prvom katu te prigradnje, a ispod kapele bit će đачka blagovaonica. Prigradnja je s osnovnim korpusom Sjemeništa spojena pretprostorima – proširenjima hodnika glavne zgrade, preko puta kojih arhitekt projektira jednu od vertikalnih komunikacija Sjemeništa. Događivanje kapele i refektorija pokazalo se uspješnim rješenjem: Sunko ga ubrzo ponavlja na tipološki sličnom projektu – zgradi Napretkova Srednjoškolskoga đачkoga konvikta u Sarajevu, projektiranoj krajem 1913. i početkom 1914. godine.²¹

Zgrada Sjemeništa prema novom je projektu duža za oko 19 metara (ne računajući južnu prigradnju). Prostorije su raspoređene na sljedeći način: u podrumu su isti sadržaji

kao i u prvoj varijanti projekta uz dodane prostorije »kupke za klerike i licejce« i garderobe. Raspored sadržaja je, zbog prigradnje s kapelom, nešto izmijenjen: kuhinja se sada nalazi u podrumskoj etaži te prigradnje radi lakše komunikacije s blagovaonicom u prizemlju. Oko tako smještene kuhinje organizirane su i prateće prostorije u južnom krilu (»pretkuhinja«, prostorija u kojoj su ormari s posuđem, refektorij i dnevni boravak časnih sestara).

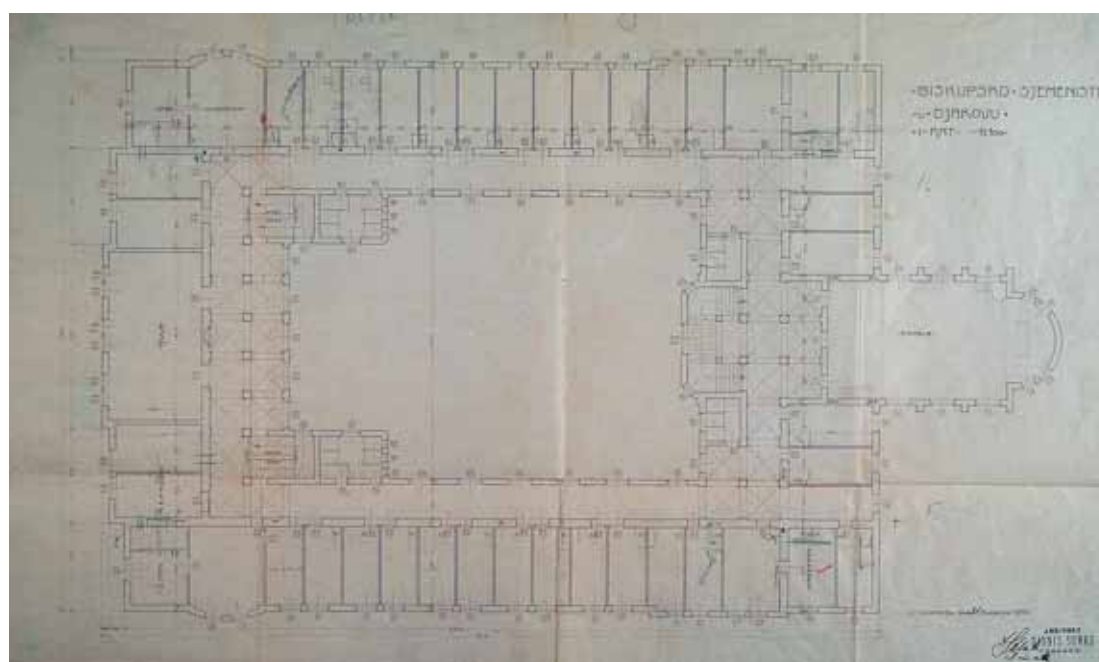
Tlocrti prizemlja i prvoga kata otkrivaju novo rješenje stubištâ, koje omogućava drukčiji tretman ulaznoga prostora i prostora pred svećanom dvoranom, odnosno pred refektorijem i kapelom na suprotnoj strani zgrade (sl. 9 i 10). Sunko u drugom projektu na krajevima hodnika uz sjeverno krilo projektira po jednu vertikalnu komunikaciju iza koje su sanitarne prostorije i s čijeg se odmorišta izlazi u unutrašnje dvorište. Takvim rasporedom stubištâ dobiven je znatno veći prostor u koji se dolazi iz vestibula. Važnost ulaznoga prostora za posjetitelja dvostruko je istaknuta: arhitektonski – stupovima i travejima s križnim svodom, a simbolički smještajem Kristova kipa s natpisom »Venite ad me omnes«.²² Uz suprotno, južno krilo ispred prigradnje s kapelom smještena je druga novoprojektirana vertikalna komunikacija – prostrano trokrako stubište koje »izlazi« u dvorište. Prostor između stubišta i refektorija u prizemlju podijeljen je u šest traveja, nadsvođenih također križnim svodom. Novim smještajem stubišta dobiveni veći prostori uz ulaz i refektorij u prizemlju pokazuju na prvom katu svoje prave prednosti – pred svećanom dvoranom dobiven je reprezentativni pretprostor u sklopu kojega je i niša s poprsjem biskupa Krapca, rad kiparice Mile Wood.²³ Sličan

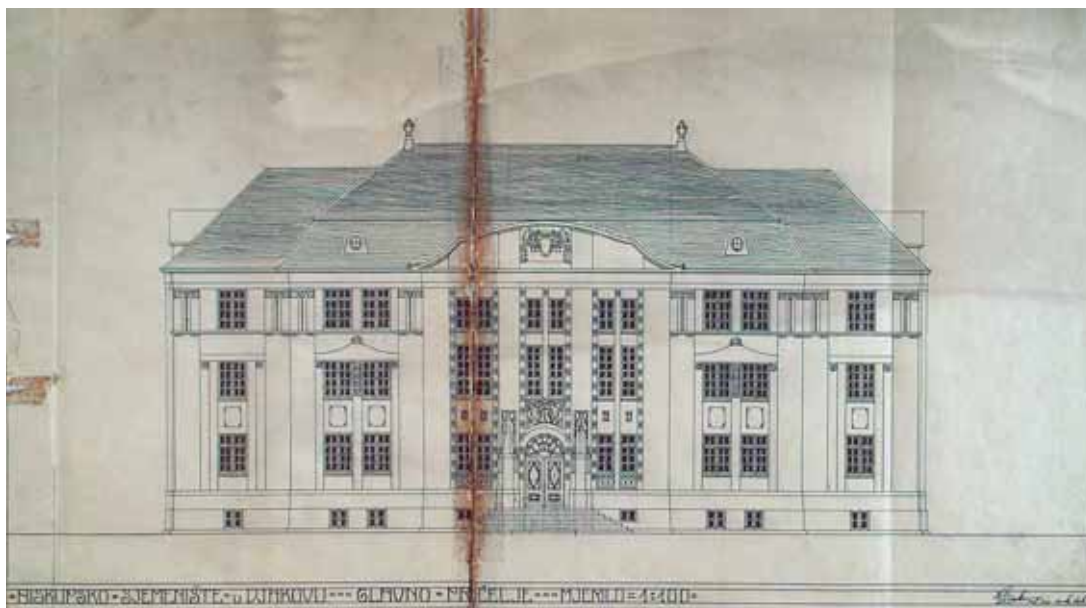
9. Dionis Sunko, tlocrt prizemlja Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1912., druga varijanta – glavni projekt (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, ground plan of the Theological Seminary Đakovo, 1912, second version – main project (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

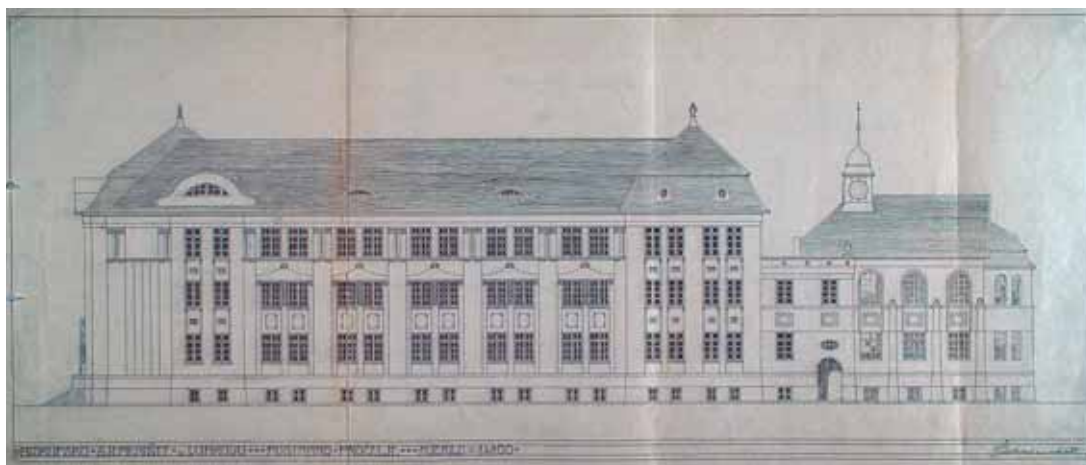
10. Dionis Sunko, tlocrt prvoga kata Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1912., druga varijanta – glavni projekt (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, plan of the first floor of the Theological Seminary Đakovo, 1912, second version – main project (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

11. Dionis Sunko, nacrt glavnoga pročelja Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1912., druga varijanta – glavni projekt (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, main façade of the Theological Seminary Đakovo, 1912, second version – main project (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

12. Dionis Sunko, nacrt istočnoga pročelja Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1912., druga varijanta – glavni projekt (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, eastern façade of the Theological Seminary Đakovo, 1912, second version – main project (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

prostrani pretprostor nalazi se i ispred kapele na suprotnom dijelu zgrade.

Ostale razlike u odnosu na prvu varijantu projekta odnose se na raspored sadržaja i izmijenjenu veličinu prostorija. U prizemlju su i dalje stanovi (profesora i vicerrektora), refektoriji i prostorije časnih sestara, koje dobivaju zaseban ulaz i vertikalnu komunikaciju u istočnom krilu zgrade. Novost je smještaj predavaonica, knjižnice s čitaonicom i tri sobe za glazbu u prizemnoj etaži. Na prvom katu, koji je u prvoj

varijanti bio najvećim dijelom rezerviran za edukativne sadržaje, sada su smještene »samice« za bogoslove (u istočnom, zapadnom i južnom krilu), stanovi prefekta i spirituala i spominjana sjemenišna kapela. Od »starih« sadržaja prvoga kata ostali su svečana dvorana i rektorov stan. Umjesto velikih spavaonica i profesorskih stanova Sunko 1912. na drugom katu zgrade projektira prostorije za »licej, tj. za VII. i VIII. razred gimnazije«: spavaonice, predavaonice, učionice i jednu sobu za bolesne sjemeništarce.

Naizgled mala promjena – južna prigradnja s kuhinjom u podrumu, refektorijem u prizemlju i kapelom na prvom katu umjesto jednokatne kapele smještene unutar sjemenišnog dvorišta – omogućila je arhitektu funkcionalnija i logičnija prostorna rješenja. Prostranije su sve komunikacije u zgradi – stubišta i hodnici. Nova rješenja i smještaj stubišta omogućili su otvaranje prostranih pretprostora na mjestima gdje će se okupljati sjemeništarci, odnosno gosti kuće: uz svečanu dvoranu, uz kapelu, uz refektorij. Prostorije sličnih namjena dosljednije su grupirane po vertikali i horizontali (npr. prvi je kat primarno namijenjen stanovanju; kuhinja je smještena tik ispod blagovaonice). Novi smještaj južne prigradnje »oslobodio« je unutrašnje dvorište i omogućio njegovo uređenje u mali vrt.

Arhitekt Dionis Sunko, koji na Visokoj školi u Karlsruheu s velikim uspjehom polaže ispite iz kolegija *Eisenkonstruktionen des Hochbaus* i *Technische Architektur* kod Otta Wartha, u samoj gradnji đakovačkog sjemeništa primjenjuje strukturalne inovacije secesijske epohe. Tako su stropne konstrukcije podruma, prizemlja, dijela katova te nadvoji prozora i većine vrata izvedeni od armiranog betona, u provedbi zagrebačkoga građevinskoga poduzetništva »Kalda i Štefan, arhitekti i graditelji«.

Sunko 1912. godine projektira i nova rješenja fasadnoga plašta prilagođena novim dimenzijama zgrade (sl. 11 i 12). Osnovni raspored prozorskih osi i modificiranih plitkih pilastara između njih ostaje isti. Izmijenjena su rješenja parapeta, a reduciran je i broj dekorativnih elemenata apliciranih na središnjem rizalitu. Izostavljen je ulazni trijem i balkon na prvom katu, a glavni portal flankiraju postamenti za kipove, koji, kao i reljef nad ulazom, nikad nisu izvedeni. Iz prethodnoga projekta arhitekt zadržava ulazno stubište (kasnije uklonjeno) i zabat nad središnjim rizalitom. Nova su rješenja plitkih, u žbuci izvedenih zabata, koji povezuju po dva prozora na prvom katu zgrade. Fasadni plašt južne dogradnje s kapelom riješen je nešto drukčije od ostatka sjemeništa – vrlo jednostavno, s kazetiranim parapetima između velikih prozora prizemlja i prvoga kata. Zanimljiv je smještaj kontrafora uz istočni i zapadni zid južne dogradnje, koji nemaju konstruktivnu funkciju, nego su reminiscencija kontrafora uz apsidu stare sjemenišne crkve.

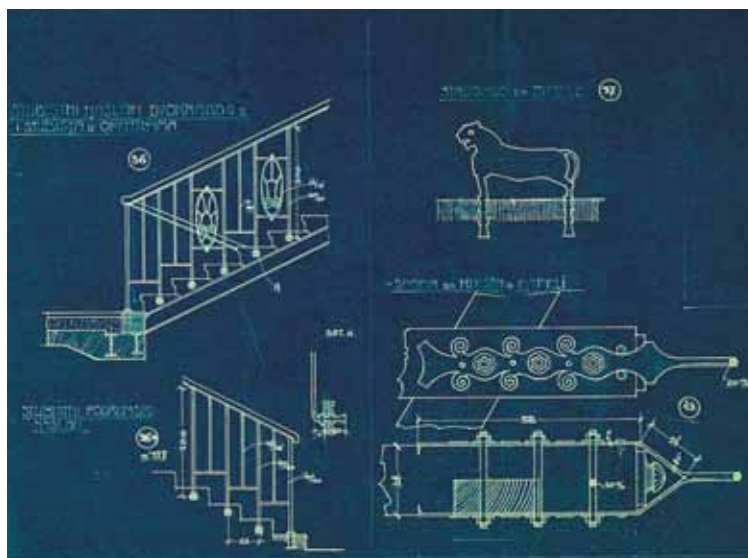
Kompozicija je, kao i u prethodnom projektu, zaključena mansardnim krovom, no drukčiji je tretman mansardnih prozora. Južna dogradnja s kapelom natkrivena je dvoslivnim krovom s tornjićem, na kojem je barokni željezni križ, prenesen sa stare sjemenišne crkve.²⁴

Posebnu pažnju u analizi Sunkova projekta đakovačkoga sjemeništa zaslužuje rješenje interijera. Izvorni projekt opreme i uređenja unutrašnjosti zgrade moguće je rekonstruirati uz pomoć nacrti, arhitektovih opisa zgrade i do danas sačuvanih dijelova opreme. Dionis Sunko, kao i ostali daroviti arhitekti njegove epohe, redovito nastoji u svojim projektima ostvariti cjelovito umjetničko djelo – on kreira i fasadni plašt i prostorna rješenja i rješenja unutrašnjega uređenja zgrade. Opremu koju lokalni obrtnici ne mogu izvesti Sunko naručuje iz uglednih domaćih i stranih tvornica: peći i pločice iz tvornice »Zagorka« u Bedekovčini, vitraj za kapelu

13. Dionis Sunko, nacrt vrata za Bogoslovno sjemenište u Đakovu, 1912/13., detalj (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, doors designs for the Theological Seminary Đakovo, 1912/13, detail (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

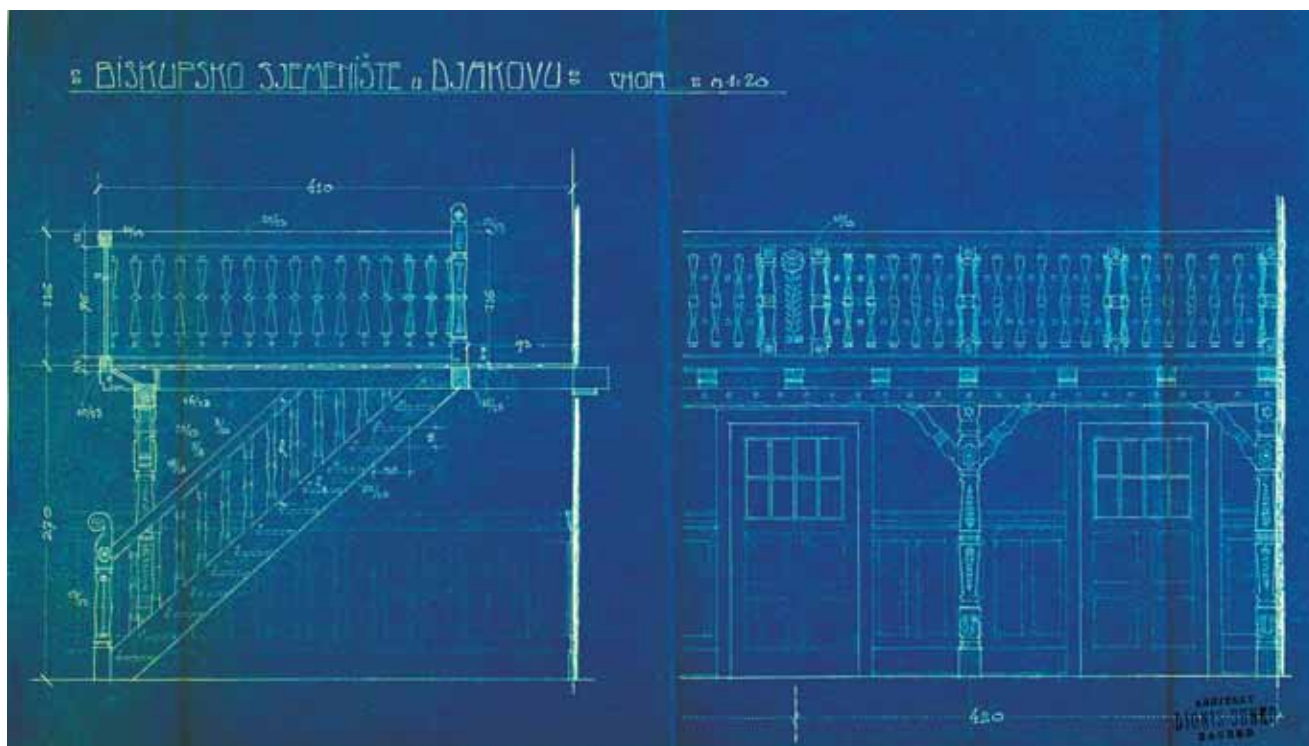

14. Dionis Sunko, bravarske radnje za Bogoslovno sjemenište u Đakovu, 1912/13., detalj (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, metalwork for Theological Seminary Đakovo, 1912/13, detail (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

iz radionice Mayer u Münchenu, a import su i sva rasvjetna tijela u zgradi.²⁵ Među arhitektonskom dokumentacijom u Arhivu Sjemeništa čuvaju se brojni Sunkovi nacrti opreme zgrade: nacrti svih vrata na Sjemeništu – od ulaznih do vrata na pomoćnim prostorijama; nacrti »bravarskih radnji«: ograda stubišta, rešetki podrumskih prozora, »spona za klešta u kapeli«, pa čak i duhovito rješenje strugala za cipele (sl. 13 i 14). Sunko projektira i rješenje ograda Sjemeništa: istočne, sjeverne i južne sa širokim kolnim ulazom. Iz svih se spome-

15. Dionis Sunko, nacrt drvene ograde pjevališta s ukrasima inspiriranima lokalnom folklornom tradicijom. Kapela Bogoslovnoga sjemeništa u Đakovu, 1912/13. (izvor: Arhiv Bogoslovnoga sjemeništa, Đakovo)

Dionis Sunko, design for the wooden railing at the choir, with ornaments inspired by the local folk tradition. Chapel of the Theological Seminary Đakovo, 1912/13 (Source: Archive of Theological Seminary Đakovo)

nutih nacrtu vidi neosporan Sunkov dizajnerski talent, a za povijesnoumjetničku analizu bitno je uočiti repertoar oblika kojima se arhitekt služi u rješenjima opreme zgrade. Ograde stubišta, rešetke podrumskih prozora, ulazna vrata i vrata na reprezentativnim prostorijama zgrade pripadaju secesijskom oblikovnom govoru. Ukrasi istočne ograde promišljena su varijacija na folklorne motive, dok rješenje kolnoga ulaza i sjeverne i južne ograde odaje baroknu inspiraciju.

Za zidove vestibula đakovačkoga sjemeništa Sunko bira elegantnu kombinaciju umjetnoga kamena i crnoga granita spomen-ploča. Svečanu dvoranu oblaže hrastovom oplatom, iznad koje su sadreni ukrasi i slikani narodni motivi. Najviše pažnje posvećeno je ipak uređenju sjemenišne kapele »u hrvatskom narodnom slogu«: nadahnut lokalnom arhitektonskom tradicijom Sunko upotrebljava hrastovinu za »vidljive dijelove stropa te krovne konstrukcije«, bogato rezbarenom hrastovinom ukrašeno je i pjevalište kapele (sl. 15). Plemenito drvo Sunko kombinira s umjetnim kamenom zidne oplate i mramorom oltara, neohistoricističkim vitrajem u apsidi i secesijskim zidnim i oltarnim svijećnjacima. Takvo uređenje kapele smjelom fuzijom različitih stilova i umjetničkih tradicija tipično je za koncepciju koju Dionis Sunko provodi na zgradi đakovačkoga sjemeništa. Uporaba motiva i oblika lokalnoga folklora mogla bi se, o čemu zasad nisu nađeni nikakvi dokazi, tumačiti ustupkom i dogovorom s investitorima. Znajući, međutim, za gotovo istovremenu

grubo kritizirane Sunkove pokušaje da u zagrebačku arhitekturu uvede elemente narodne umjetnosti,²⁶ moglo bi se ustvrditi da arhitektu upravo na projektu zgrade đakovačkoga sjemeništa polazi za rukom iskazati svoj afinitet prema folklornim motivima, očigledno u potpunosti odobren od strane investitora.

Zaključak

U obje varijante projekta đakovačkoga sjemeništa arhitekt Dionis Sunko nastoji dati maksimalno funkcionalna prostorna rješenja. Pod jednim su krovom smješteni različiti sadržaji – stambeni, edukativni, molitveni, svi s pratećim prostorijama. Ti sadržaji podrazumijevaju različite korisnike: đake, profesore i upravu sjemeništa, njihove goste, malu zajednicu časnih sestara. Zadatak je arhitekta logično rasporediti prostorije različitih namjena, omogućiti efikasnu komunikaciju između pojedinih dijelova zgrade, izdvojiti neke prostorije. U projektu Sjemeništa Dionis Sunko uspješno odgovara svim zahtjevima naručitelja, kreirajući racionalan prostor, koji uz manje modifikacije i nužne modernizacije služi svojoj svrsi već 93 godine. Sunko istovremeno poštuje tradiciju: Sjemenište ima unutrašnje dvorište i (doduše zatvorene) hodnike oko njega – podsjećanje na staru samostansku zgradu u kojoj je Sjemenište bilo smješteno više od jednoga stoljeća.

16. Dionis Sunko, Bogoslovno sjemenište u Đakovu, izgled nakon dovršetka gradnje, razglednica (privatno vlasništvo, Zagreb)
Dionis Sunko, Theological Seminary Đakovo, view after the construction works, postcard (private collection, Zagreb)

17. Dionis Sunko, Bogoslovno sjemenište u Đakovu, izgled nakon adaptacije 2000.–2005. g. (foto: M. Topić)
Dionis Sunko, Theological Seminary Đakovo, view after the reconstruction of 2000–2005

Barokni križ sa stare sjemenišne crkve pažljivo je restauriran i prenesen na tornjić sjemenišne kapele. Prilagođavanje kontekstu, osim spomenutih ukrasa interijera koji slijede lokalno folklorno nasljeđe, odaje i tretman fasadnoga plašta, gdje, prema riječima samoga arhitekta, »glavnim obilježjem naginju oblici na barokni slog; time je bilo omogućeno dovesti zgradu u sklad s biskupskim dvorom. Iz tog razloga odabran je za krov oblik manzarde«. ²⁷ No, osim s baroknim pročeljem biskupskoga dvora arhitekt novogradnju »dovodi u sklad« i sa susjednim baroknim kurijama, smještenima na zapadnoj strani trga. Uz posezanje u barokni oblikovni vokabular, Sunko na fasadu Sjemeništa aplicira i ukrase od umjetnoga kamena, koji se svojim sumarno tretiranim masivnim formama iz današnje perspektive mogu povezati s ranim décoovskim oblikovnim govorom (sl. 16–18).

18. Dionis Sunko, Bogoslovno sjemenište u Đakovu, detalj pročelja, izgled nakon adaptacije 2000.–2005. g. (foto: M. Topić)
Dionis Sunko, Theological Seminary Đakovo, detail of the façade after the reconstruction of 2000–2005

Presnimke arhitektonskih nacрта: Srećko Budek
Photocopies of architectural plans: Srećko Budek

U samom gradu Đakovu Sunkovo je Sjemenište u trenutku izgradnje jedna od najmonumentalnijih građevina;²⁸ postojeće trgovačko-stambene i zgrade gradske uprave u susjednoj gradskoj četvrti doimaju se u odnosu na ovu novogradnju pomalo skromno. Novo Sjemenište također zaključuje vizuru s glavne šetnice. Ipak, najvažnija je njegova uloga u dijalogu s Katedralom i Biskupskim dvorom, kojom i danas potvrđuje Strossmayerov trg kao simboličko i stvarno središte grada.

U secesijskoj epohi kojoj pripada zgrada đakovačkoga sjemeništa, ključna događanja i protagoniste arhitektonske scene nalazimo u Zagrebu kao političkom, ekonomskom, industrijskom i umjetničkom centru regije. U tom centru bilježe se tek kao iznimke arhitektonska djela nadahnuta povijesnim stilovima ili nacionalnom tradicijom.²⁹ Nastalo, dakle, izvan »makroregionalnoga centra«, a prema projektu

jednoga od njegovih najznačajnijih arhitekata, đakovačko sjemenište svojim spojem racionalnoga tlocrta i oblikovanjem pročelja i interijera primjenom vrlo raznorodnih

stilskih elemenata zasigurno dobiva atribut jednoga od najintrigantnijih ostvarenja u povijesti hrvatske arhitekture na početku 20. stoljeća.

Bilješke

- 1 MATIJA PAVIĆ, Biskupijsko sjemenište u Djakovu (1806.–1906.), u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, 10 i 11 (1906.); ŽELJKO LEKŠIĆ, Strossmayerov trg – stara jezgra Đakova, u: *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 6. (2003.), 125–129.
- 2 MATIJA PAVIĆ, Biskupijsko sjemenište u Djakovu (1806.–1906.), u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, 22 (1906.), 176.
- 3 ŽELJKO LEKŠIĆ (bilj. 1), 127.
- 4 Za uvid u stare razglednice i fotografije Đakova zahvaljujem mons. mr. Josipu Bernatoviću, rektoru Bogoslovnog sjemeništa u Đakovu, mr. sc. Borislavu Bijeliću, ravnatelju Muzeja Đakovštine, prof. Grguru Marku Ivankoviću, višem kustosu Muzeja Slavonije u Osijeku i arhitektu i povjesničaru arhitekture Aleksanderu Laslu, savjetniku Gradskoga ureda za strategijsko planiranje i razvoj Grada u Zagrebu.
- 5 Biografski podaci o Josipu Vancašu, osim gdje je drukčije navedeno, preuzeti su iz: R., Josip Vancaš, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, 2, Zagreb, 1995., 400–401; JELA BOŽIĆ, Arhitekt Josip pl. Vancaš. Značaj i doprinos arhitekturi Sarajeva u periodu austrougarske uprave, rukopis doktorske disertacije, Univerzitet u Sarajevu – Arhitektonski fakultet, Sarajevo, 1989.
- 6 JELA BOŽIĆ (bilj. 5), 41.
- 7 Značajniji Vancaševi objekti su kuća Neumann (1894.) i kuća grofova Normann von Ehrenfels (1896.) u Osijeku, kapela na groblju (1900.) i zgrada Općinskoga poglavarstva (1901.) u Đakovu te obnova crkve u Dragotinu kod Đakova (1899.). Vancaš je sudjelovao i na natječaju za gradnju Župne crkve sv. Petra i Pavla u Osijeku (1893.), a u prvom desetljeću 20. stoljeća član je ocjenjivačkih sudova na natječajima za gradnju Gradske vijećnice, Kazališta i Prve hrvatske štedionice u Osijeku. – JELA BOŽIĆ (bilj. 5), 41; GRGUR MARKO IVANKOVIĆ, Historicistička arhitektura u Slavoniji, u: *Historicizam u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt, 2000., 186–193, 539, 541; GRGUR MARKO IVANKOVIĆ, Arhitektura secesije u Đakovu, u: *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 1 (2001.), 159; DRAGAN DAMJANOVIĆ, Sakralna arhitektura Đakovačke i Srijemske biskupije u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera (1–5), u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, 4 – 6 (2005.), 345, 542.
- 8 Podatak o projektu za Dubrovačko sjemenište preuzet je iz popisa nacrtu što se danas čuvaju u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu. – Usp. KAMILO DOČKAL, Zbirka građevnih nacrtu u zagrebačkom Diecezanskom muzeju, u: *Vijesti društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske*, 5 (1956.), 24. Podaci o dječjačkom sjemeništu u Osijeku: *Narodne novine*, 8. 7. 1898.; IVE MAŽURAN, Grad i tvrđava Osijek, Osijek, 2000., 121.
- 9 JELA BOŽIĆ (bilj. 5), 42–44.
- 10 Arhiv Bogoslovnog sjemeništa, Đakovo. Zapisnik sastavljen dne 22. svibnja 1909. u zgradi biskupskog sjemeništa u Djakovu.
- 11 Arhiv Bogoslovnog sjemeništa, Đakovo, Kr. hrvatsko-slavonska zemaljska vlada, Odjel za bogoštovlje i nastavu – Prečasnom kapitularnom vikarijatu biskupije đakovačke. Predmet: Djakovo, popravak i proširenje bisk. sjemeništa, Zagreb, 25. 7. 1909.
- 12 Gradnja novog sjemeništa, u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, 29 (1911.), 155–156.
- 13 JELA BOŽIĆ (bilj. 5), 38, 171–172, 200.
- 14 *Jutarnji list*, 27. 8. 1915. Vancaševi nacrti zagrebačkoga Nadbiskupijskoga sjemeništa iz 1915. čuvaju se u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu.
- 15 MARINA BAGARIĆ, Arhitekt Ignjat Fischer: zdravstveni i školski objekti, rukopis magistarskoga rada, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2006., 62. – U trenutku zastoja radova na Crkvi sv. Blaža 1912. godine upravo će Kršnjavi predložiti Sunka za novog nadzornika radova (prema nacrtima prvonagrađenoga Viktora Kovačića). – ZLATKO JURIĆ, Crkva sv. Blaža u Zagrebu, u: *Arhitekt Viktor Kovačić – Život i djelo*, (ur. M. Begović), Zagreb, 2003., 174.
- 16 Gradnja đakovačkog sjemeništa, u: *Djakovština*, 7. 3. 1912.
- 17 Arhitekt Dionis Sunko školovan je na Graditeljskoj školi u Zagrebu, a potom na Visokoj tehničkoj školi u Karlsruheu. Diplomom stječe 1902. godine, a do 1909., kad se definitivno vraća u Hrvatsku, zabilježeni su njegovi angažmani u Zemaljskoj građevnoj upravi u Karlsruheu, atelieru Gustava Schnecka u Quedlinburgu i atelieru *Raabe & Wöhlecke* u Hamburgu. Biografske podatke o arhitektu Dionisu Sunku v. u: JOSIP VANCAS, Dionis Sunko, Verlag «Meister der Baukunst» AG, Genève, 1930.; ALEKSANDER LASLO, Dionis Sunko, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, 2, Zagreb, 1995., 293–294.; MARINA BAGARIĆ, Arhitekt Dionis Sunko i sarajevska Napretkova palača, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 26 (2002.) 160–170.
- 18 Nadbiskupski arhiv Zagreb, *Izveštaj gradnje dječjačkog sjemeništa*, NDS, skupina V., Nadbiskupsko dječjačko sjemenište.
- 19 Arhitektonsku plastiku na Sunkovim zgradama gotovo redovito izvodi njegov brat Emerik Imbro Sunko. Imbro Sunko rođen je 1882. godine; na Višoj umjetničkoj školi u Zagrebu pohađao je

Kiparski odjel u klasi Roberta Frangeša Mihanovića i Rudolfa Valdeca. Osim na objektima Dionisa Sunka (Prva hrvatska šteti-dionica u Osijeku, Sokolski dom u Bjelovaru, Napretkov zakladni dom u Sarajevu, pročelje prijamne zgrade Zemaljske bolnice na zagrebačkoj Šalati, Bogoslovno sjemenište u Đakovu, itd.) izveo je i dio ukrasa interijera Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (arh. Rudolf Lubynski, 1910.–1913.) te ukrase interijera kina Balkan Palace u Zagrebu (arh. Srećko Florschütz, 1924.). – MARINA BAGARIĆ (bilj. 15), 66.

20

Sunkovi su prvi nacrti vjerojatno bili pažljivo analizirani krajem 1911. i zimi 1912. godine, nakon čega je odlučeno srušiti i nedavno obnovljeno novije krilo zgrade te zatražiti prilagodbu projekta novonastalom stanju. U studenom 1911. biskup Krapac odlazi u Beč, gdje s papinskim nuncijem konferira o gradnji Sjemeništa. *Glasnik* izvješćuje da rušenje crkve počinje početkom travnja 1912., a nakon najstarijega dijela Sjemeništa rušit će se i Raffayevo dograđeno krilo zgrade. – Osobna vijest, u: *Djakovština*, 30. 11. 1911.; Biskupijsko sjemenište u Djakovu, u: *Glasnik biskupija bosanske i srijemske*, 40 (1912.), 58.

21

Prigradnja Napretkovu konviktu nalazi se sa zapadne strane zgrade, u neposrednoj blizini glavnoga ulaza. Kapela na katu prigradnje ima zaseban ulaz s vanjskim stubištem, a uz njezinu su fasadu također izvedeni kontrafori. – MIJO VUČAK, »Napretkov« Srednjoškolski Gjački Konvikt u Sarajevu, u: *Napredak – Hrvatski narodni kalendar*, 11 (1922.), 10.

22

Smještaj Kristova kipa arhitekt Dionis Sunko spominje u svom tekstu: Biskupsko sjemenište u Đakovu, u: *Viesti Hrvatskog društva inženjera i arhitekata*, 35 (1914.) 51.

23

Mila Wood Bernfest (pravo ime Ludmila Woodsedalek) rođena je u Budimpešti 1888., a kiparstvo uči na zagrebačkoj Višoj umjetničkoj školi u klasi Roberta Frangeša Mihanovića i Rudolfa Valdeca. Usavršava se 1912./13. na Umjetničkoj školi St. Michel

u Parizu, gdje upoznaje i Augusta Rodina. Osim arhitektonske plastike (na zgradama Dionisa Sunka i Rudolfa Lubynskog, npr.), portreta i djela profane tematike izvodi niz radova za sakralne objekte (oltare, kipove svetaca, reljefe). Kiparičino poprsje biskupa Krapca za zgradu đakovačkoga sjemeništa spominje se i u izvješću Hrvatskoga društva umjetnosti za 1913. godinu. – *Jutarnji list*, 27. I. 1914.; VESNA MAŽURAN-SUBOTIĆ, Mila Wood, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, 2, Zagreb, 1995., 473–474.

24

DIONIS SUNKO (bilj. 22), 56. – U svibnju 1912. za dijelove opreme stare sjemenišne crkve (križ s krova, propovjedaonicu i »željezo s velikih vrata sa ulice«) zanimao se, posredovanjem Zemaljske vlade, ravnatelj zagrebačkoga Muzeja za umjetnost i obrt Levin pl. Horvath. Molbi za pohranu tih predmeta u Muzej nije udovoljeno. – Arhiv Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb. Izprošenje nekih starina iz đakovačkog sjemeništa, Zagreb, 8. 5. 1912.

25

DIONIS SUNKO (bilj. 22), 56. – Radionica *Mayer'sche Hofkunstanstalt* za izradu vitraja i staklenih mozaika osnovana je u Münchenu 1847. godine. Radionica koja je aktivna i danas opremila je vitrajima više od stotinu crkava, uključujući tu i Crkvu sv. Petra u Rimu. Opširnije na: <http://www.mayersche-hofkunst.de/werkstaette/geschichte/shtml>.

26

ALEKSANDER LASLO, Lica moderniteta 1898.–1918.: Zagrebačka arhitektura secesijske epohe, u: *Secesija u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Zagreb, Muzej za umjetnost i obrt, 2003., 28.

27

DIONIS SUNKO (bilj. 22), 56.

28

Nekoliko godina ranije u blizini je izgrađen veliki i moderno uređeni samostan Sestara sv. Križa s crkvom Presvetog Srca Isusova; arhitekti Axmann & Domes, 1906.–1908.

29

ALEKSANDER LASLO (bilj. 26), 28–29.

Summary

Marina Bagarić

Building of the Seminary in Đakovo and its Architects (1908 – 1914)

The episcopal seminary in Đakovo had been located for more than a century in the baroque building of the former Franciscan monastery when in 1908 architect Josip Vancaš (Sopron, Hungary, 1859 – Zagreb, 1932) made a project for its extensive reconstruction. Beside the indispensable partitions of the interior and the renewal of installations, his project foresaw the construction of another storey above two of the building's wings. The intervention was to include reconstruction works in the old seminary church and the renewal ('re-baroquization') of the façade. Vancaš's project was never realized, since neither the planned adaptation of the old building nor the idea of centralizing the diocesan seminaries in the archiepiscopal seminary of Zagreb were considered lucrative. In 1911, it was decided that the old building be demolished and replaced by a new one, and it was most probably Josip Vancaš who recommended a young architect, Dionis Sunko (Sisak, 1879 – Zagreb, 1935), for the project. Sunko completed the project and the seminary of Đakovo was built in the summer of 1912. It was constructed as a representative three-storey building with an inner court-

yard and a southern appendix housing a seminary chapel on the upper floor and a spacious refectory on the ground floor. The architect managed to link various forms of living at the seminary in a functional way: residential rooms for students and teachers, lecture rooms and classrooms, the seminary hospital, the representative hall, rooms for nuns, prayer rooms, and rooms for relaxation. Some of his special solutions, especially the façade and the interior design of the seminary, reveal an exceptional sensibility for the context. He took into account the local folk tradition and the neighbouring episcopal palace inspired him – in his own words – to use elements of baroque in his project. Interior design and details of the façade also reveal some motifs typical of the Secession or close to the expression and style of *art deco*. Such daring combination of different stylistic elements has remained unique in the Croatian architecture from the early decades of the 20th century.

Keywords: Đakovo, seminary, Josip Vancaš, Dionis Sunko, Ivan Krapac, neo-styles, Secession, folk motifs